

Reflecties op het populisme

Een gesprek met Sybe Schaap en Patrick van Schie

door Roelof Salomons en Niek Kok

In 2017 verkoos de *Cambridge Dictionary* ‘populisme’ tot het woord van het jaar. Het was één van de meest gezochte zoektermen op het internet. Van links tot rechts spreken politici, de media en burgers met een omineuze ondertoon over de opmars van de populisten. Hoewel men zich veelvuldig van het begrip bedient, blijft een verhelderende analyse van wat populisme is en wie de populisten zijn doorgaans uit. De redactie van *Liberaal Reflecties* spreekt daarom met Sybe Schaap, filosoof en Eerste Kamerlid voor de VVD, en Patrick van Schie, directeur van de TeldersStichting, over het populisme.

Het gesprek vindt plaats in één van de statige ruimtes van de Eerste Kamer. Een goede plek om één en ander zorgvuldig te wikken en te wegen, denkt Schaap. ‘Liberaal reflecties, die hebben we hard nodig,’ zegt hij bij aanvang van het gesprek. Schaap staat bekend als een vinnig criticus van het populistische discours. Hij viel op in de media vanwege zijn verzet tegen de vaak als populistisch aangemerkte Geert Wilders en Martin Bosma van de Partij Voor de Vrijheid (PVV). ‘Ik worstel al langer met populisme, gekoppeld aan rancune en ressentiment en ook de relatie tussen popu-

---

lisme en de rechtsstaat.' Schaap ontleedt het begrip in zijn spraakmakende boeken *Het rancuneuze gif* (2012) en *De populistische verleiding* (2017).

Van Schie is sceptisch ten aanzien van het gebruik van de term. Hij vreest dat de functie van het begrip 'populisme' eenzelfde is als dat van het zogenaamde 'neoliberalisme'. Met twee collega-auteurs schreef Van Schie het boek *Neoliberalisme: een politieke fictie* (2014), waarin zij onder meer betogen dat het neoliberalisme een niet-bestaand fenomeen is en eigenlijk alleen maar als leeg scheldwoord dient. Is het populisme misschien ook niet meer dan een scheldwoord? 'Wat populisme precies is blijft meestal onduidelijk behalve dat het de meer traditionele politici blijkbaar onwelgevallig is,' schrijft Van Schie in een column in *Trouw* (Van Schie 2016).

Hoe verhouden deze twee verschillende perspectieven op het populisme zich tot elkaar? Wat is populisme en wie zijn de populisten? Is het een dreiging of bevat het populisme legitieme elementen? Tot slot, wat is het liberale antwoord op het populisme? Deze vragen legden we Schaap en Van Schie voor.

Wat is populisme?

'Mijn belangrijkste bezwaar tegen het woord populisme is dat de meeste mensen die het gebruiken, het niet definiëren,' stelt Van Schie. Er lijkt dan ook nog niet een sluitende definitie van populisme te zijn. Wel wijzen analytici er op dat het populisme een

aantal wezenskenmerken heeft. Politicologen als Cas Mudde en Jan-Werner Müller stellen dat populistten in algemene zin een afkeer van de gevestigde orde hebben en ten overstaan van het politieke establishment het ware volk pretenderen te vertegenwoordigen. Populisme is dus een soort houding van politici die in het politieke debat een tweedelige voorstelling van de samenleving presenteren: enerzijds is er het *ware* of het *zuivere* volk dat als onschuldig en hard werkend wordt bedacht, anderzijds is er een corrupte elite (Mudde 2018; 2016, 26; Müller 2014, 485).

Die retorische truc, waarbij het volk als een groep mensen met exact dezelfde kenmerken wordt voorgesteld, is apert niet liberaal, stelt Schaap: 'Normaal heb je te maken met een bevolking die Joost mag weten hoe pluriform is, die is samengesteld uit van alles en nog wat.' De kenmerken van individuen die een bevolking samenstellen gaan alle kanten op. 'Fysiek, maar ook wat betreft meningen, belangen en activiteiten.'

Van Schie is het daarmee eens: 'liberalen hebben de gedachte dat individuen centraal staan en de logische implicatie daarvan is dat individuen, als ze althans de vrijheid wordt gelaten eigen keuzes te maken, verschillende keuzes zullen maken. Dat betekent dat je niet naar de bevolking van een land als één amorf geheel kijkt. Maar als iets wat pluriform is.'

'Door al die verschillen loopt iets gemeenschappelijks heen wat de zaak bij elkaar

---

houdt, namelijk eenheid van wetgeving,' stelt Schaap. Gelijkheid voor de wet is voor hem dan ook een fundamentele rechtsstatelijke waarde. In *De populistische verleiding* schrijft hij: 'De samenleving moet zich als pluriforme *demos* in de wet kunnen herkennen en het gezag van de wet aanvaarden. Herkenning en erkenning liggen ten grondslag aan het wettelijk gezag. Wettelijk gezag maakt de samenleving een geordend geheel van burgers die elkaar in deze zin *wederzijds* als gelijken erkennen' (Schaap 2017, 79).

Ook in het gesprek verwijst Schaap naar de Griekse term *demos*, een begrip dat, zo stelt hij, per definitie een pluriforme samenleving beschrijft. 'De Grieken wisten dat een stadstaat een breed samengesteld geheel was, waarin je evenwicht tussen alle verschillen moest zien te vinden. Dat is een heidense klus waarmee de democratie zou kunnen helpen. *Demos* is duidelijk een bevolkingsbegrip. *Populus* staat daar tegenover – het is de volksgedachte waarbij het volk een eenheid is.'

Het onderscheid tussen bevolking en volk is dus wezenlijk. Zoeken we beide termen op in het *Van Dale woordenboek van de Nederlandse taal* (Geerts & Den Boon 1999), dan blijkt al gauw dat beide begrippen inderdaad hele andere connotaties hebben. Bevolking laat zich definiëren als de 'gezamenlijke bewoners van een plaats, streek of land' of zelfs als de 'gezamenlijke *individuen* die zich op een bepaald moment in een bepaalde ruimte of op een bepaalde plaats bevinden' (cursivering door redactie).

Zoeken we volk op, dan lezen we dat het gaat om de 'gezamenlijke bewoners van een staat, in betrekking tot hun soevereïen', of om 'de gemeenschap van bewoners van een land die afstamming, taal, zeden, overlevering gemeen hebben', of een 'historisch als een zelfstandige groep optredend deel der mensheid'. Bij een bevolking gaat het om veel individuen – bij het volk gaat het om een zelfstandige groep mensen die een set kenmerken delen. De Van Dale associeert het volksbegrip met soevereïniteit en geschiedenis.

“... Bij volk weet je onmiddellijk wie er wel bij hoort. Waarom? Omdat gedefinieerd wordt wie er niet bij horen ...”

'Populisten zijn lieden die roepen: "wij zijn het volk". Daarmee zeggen ze eigenlijk dat "wij" een eenheid of een uniformiteit zijn, die op basis van meestal iets mystieks of een aantal lege woorden – zoals onze gedeelde geschiedenis of identiteit of zoiets – allemaal bij elkaar horen,' zegt Schaap. Dat het 'ware volk' dat populistten vertegenwoordigen homogeen of een eenheid zou zijn, is geen empirisch gegeven. Het is een door populistten zelf in stand gehouden constructie. Schaap baseert zich in *De populistische verleiding* deels op de definitie van de voornoemde Jan-Werner Müller. Müllers stelling is dat populistten zelf een beeld van het 'ware volk' creëren. Ze bepalen op eigen houtje wat de specifieke kenmerken zijn van dat 'volk' en wie er op grond van die kenmerken tot dat volk behoort en wie niet, wie

dus bedoeld worden met het “wij” (Müller 2014, 487).

‘Ik heb de definitie van Müller nog iets aangescherpt,’ zegt Schaap. ‘Ik heb gesteld dat dit “wij” in het enkelvoud moet worden begrepen. Je kunt dat “wij” zo vervangen voor een “ik”, legt Schaap uit. Hij vervolgt: ‘Daarmee krijg je gelijk die autocratische structuur die als vanzelf in het populisme omhoog komt en zo representeert de populist bijna lijfelijk het volk en omgekeerd.’

Een populist creëert dus het beeld dat hij een enkelvoudig ‘wij’ vertegenwoordigt. Schaap voegt toe: ‘Het grote probleem dat ik heb met “volk” en alle termen die daar aan geplakt worden om de eenheid van het volk te duiden is dat het niet een *verbindend* begrip is maar een *scheidend* begrip. Bij volk weet je onmiddellijk wie er wel bij hoort. Waarom? Omdat gedefinieerd wordt wie er niet bij horen,’ zegt Schaap. ‘Het scheidende element van het populisme trekt ook heel

sterk naar binnen. Binnen een land wijzen populistten ook aan wie er niet bij horen. Daarom noem ik het volksbegrip eigenlijk een soort koude burgeroorlogsverklaring. Kijk bijvoorbeeld naar Amerika nu. Trump begon met het aanwijzen van de Mexicanen en inmiddels zijn het haast alleen nog maar de democraten waar zijn helse oorlog op losbarst: de democraten zijn pas de echte vijanden. Let dus goed op: overal waar populisme de kop opsteekt, daar krijg je ook interne vijanden. Het is een oorlogsverklaring aan degenen die er niet bij horen, de anderen. Het eindigt allemaal met “wij” tegen de “ander”.

Op de keper beschouwd is zo een parallel te trekken tussen Schaaps analyse van Trump en zijn eerdere analyse van de PVV. Zowel Trump als de PVV ageren in eerste instantie tegen een duidelijke vreemdeling: bij Trump is het de Mexicaan en bij de PVV is dat de moslim. Zowel Trump als de PVV prijzen vervolgens een soort ‘interne’ vijand aan:

Trump wijt de komst van Mexicanen aan de Democratische partij; de PVV wijt het probleem van de islam aan de linkse elite. Schaap schrijft in zijn boek *Het rancuneuze gif*: 'in eerste instantie zou verwacht kunnen worden, dat de PVV *het Nederlandse volk* in stelling zou brengen tegen de islam, maar dat blijkt niet zomaar het geval.' De vijand zit ook binnen, maakt ook deel uit van de autochtone bevolking. Het negatieve oordeel treft ook al diegenen die doelbewust zouden hebben aangestuurd op de grootschalige immigratie van moslims, dit om typerende kenmerken van het Nederlandse volk en de Nederlandse natiestaat te vernietigen' (Schaap 2012, 209-210).

Wie zijn dan de populisten?

Van Schie heeft zo zijn twijfels bij analytische meerwaarde van het begrip populisme. In een voor *Trouw* geschreven column hekelt hij dat het 'schering en inslag [is] geworden om verkiezingen of referenda die niet verlopen volgens de wens van een zittende macht, als een overwinning voor het 'populisme' aan te duiden' (Van Schie 2016). Donald Trump, de uitslagen van het Brexit-referendum en het Nederlandse referendum over het associatieverdrag met de Oekraïne, de huidige Italiaanse regering van de vijfsterrenbeweging en Lega Nord: allemaal worden die gepresenteerd als zeges van het zogenaamde populisme. 'De populisten in Latijns-Amerika zijn meestal gewoon socialisten, om niet te zeggen communisten die zich als socialist aandienen. Denk aan Chavez of Maduro. In de Verenigde Staten wordt de Tea Party ook wel als

populistisch aangeduid. Die staat natuurlijk ideologisch haaks op het populisme in Latijns-Amerika.'

Zelfs binnen Europa zijn vaak twee partijen die als populistisch worden gezien, nauwelijks te vergelijken, stelt Van Schie. 'In Europa wordt er meestal geduid op anti-migratie en anti-EU partijen – hoewel de SP ook wel eens populistisch wordt genoemd en misschien met recht. Het populisme is zo vaag en veelomvattend dat je het bijna op elke beweging kunt plakken die niet liberaal is. Zelfs als je het houdt op Europese bewegingen zoals we die nu hebben, dan denk ik dat het lastig is om bijvoorbeeld Nigel Farage op één lijn te stellen met een Viktor Orbán. Bij mij is niet bekend dat Farage ooit naar een illiberale democratie heeft gestreefd – bij Orbán is dat duidelijk wel het geval. Bij mij is ook niet bekend dat Farage een bewonderaar is van Vladimir Putin, dat is bij Orbán ook duidelijk het geval. Als je dit soort hele verschillende politici allemaal onder hetzelfde kopje 'populist' schaaft, dan schep je vooral verwarring en onduidelijkheid.'

Van Schie stelt dat we eigenlijk overal populisten treffen als het populistisch is om het 'ware volk' te scheiden van een corrupte elite of een groep burgers die niet bij dat volk hoort. 'Mij valt op dat vaak uit linkse hoek dat woord populisme gebruikt wordt, terwijl één van de eerste populistische bewegingen in Europa het socialisme was,' zegt Van Schie. 'Het socialisme zei: er is maar één echt volk en dat zijn de arbeiders.'

En er is een elite: dat zijn de uitzuigers. De SDAP heeft in feite tot in de jaren dertig de traditionele klassenleer aangehangen. Het maakt mijns inziens niet veel duidelijk om dan te zeggen: ook dat zijn populistten.'

Schaap geeft toe dat socialistten een duidelijke volksgedachte hadden. 'Socialisten of communistten hadden duidelijke vijanden van het volk. Lees Marx er maar op na: de klasse die er niet bij hoorde, die moet weg. Bij socialisme moet je wel – net als bij het liberalisme – oppassen dat het een hele waaier is. 'Het verschil met de huidige sociaaldemocraten is dat die niet in termen van wij-zij denken. 'Die erkennen bijvoorbeeld de middenstand en het bedrijfsleven,' zegt Schaap. Er is, met andere woorden, geen sprake van een scheidend element dat naar binnen trekt.

Van Schie noemt een andere, intuïtief onwaarschijnlijke partij die in aanmerking komt voor de populistische kwalificatie. 'In de Nederlandse context geldt ook voor de antirevolutionaire partij dat die heel duidelijk zei: wij, de kleine luyden, zijn het echte volk,' stelt Van Schie. De ARP zette zich tegenover de liberale elite – en ook de katholieken. 'Want, zo redeneerden de antirevolutionairen, die hoorden er eigenlijk ook niet echt bij – die kijken namelijk naar Rome.' Van Schie vreest daarom dat het populisme een 'hele potpourri van verschillende geaarde bewegingen is, waaronder dus ook de voorlopers van twee nu als keurig beschouwde middenpartijen: het CDA en PvdA.' Schaap is het niet met Van Schie

eens dat de antirevolutionaire partij populistisch was. 'De ARP was heel pluriform in zijn opvatting over de samenleving, met het idee van soevereiniteit in eigen kring. Men zette zich tegen één essentieel punt tegen de elite af.' Van Schie oordeelt anders: 'stellen dat er een echt volk is en dat er mensen zijn die er niet helemaal bij horen, dat past wel heel erg bij de ARP.'

“... Het populisme is zo vaag en veelomvattend dat je het bijna op elke beweging kunt plakken die niet liberaal is. Het is lastig om Nigel Farage op één lijn te stellen met Viktor Orbán ...”

Schaap en Van Schie worden het niet eens over wie als populist moet worden gekenschetst. Schaap wijst daarbij op het afnemende belang van partij-ideologie en de toenemende populistische retoriek, terwijl Van Schie ideologie nog juist ziet als datgene wat Hugo Chavez in essentie scheidt van de Tea Party. 'Chavez en Maduro zijn gewoon klassieke, extreme socialistten,' zegt van Schie. Beiden lijken meer op een communist als Vladimir Lenin dan op de Tea Party. Juist hier zijn Schaap en Van Schie het oneens.

'Lenin wist wat hij wilde – en veel te goed,' zegt Schaap. 'Chavez wist dat al nauwelijks meer. Hij mobiliseerde gewoon de lagere klassen en hij beloofde ze ongeveer het heil. Maar wat dat was dat wist hij ook niet.' Schaap stelt dan ook dat er een onderscheid moet worden gemaakt tussen ideologi-

---

sche populisten zoals de communisten of de nazis en het hedendaagse populisme, een scherp onderscheid dat hij ook in *De populistische verleiding* maakt. Zo stelt hij allereerst dat hedendaagse populistten nauwelijks nog een beroep doen op geweld om de macht te grijpen: 'Zo werd ook Poetin de macht op min of meer democratische wijze in handen gespeeld en bouwde hij deze positie langs geleidelijke weg uit tot een stelsel van alleenheerschappij op populistische basis' (Schaap 2017, 70).

Daarnaast, zegt Schaap, hebben 'hedendaagse populistten totaal geen toekomstbeeld. Ook geen ideologie meer. Ze hebben losse flarden gedachten en meestal meer emotioneel beladen dan helder gedefinieerde stellingen. Ik vind eigenlijk dat de woorden links en rechts daarin helemaal geen betekenis meer hebben. Dus of het nu Hugo Chavez of Donald Trump is: ik vind de overeenkomsten groter dan de verschillen.'

Schaap sluit daarmee aan bij het idee dat het populisme een dunne ideologie is. Dit idee is afkomstig van Cas Mudde, die schrijft dat een dunne ideologie 'geen volledig antwoord kan geven op politieke vragen die in een moderne samenleving spelen' (Mudde 2018).

Scheldwoord

Van Schie brengt nog een ander bezwaar in tegen het gebruik van het woord populisme dat sterk samenhangt met de volgens hem weinig duidelijke betekenis van het begrip: 'In het politieke debat heeft de term toch

een beetje dezelfde functie als het woord "neoliberalisme". Degene die het gebruikt geeft ermee aan dat hij een afkeer van iets heeft. Bij veel politici die het woord gebruiken lijkt de gedachte te zijn dat je de mensen die je betitelt als populist eigenlijk niet meer serieus hoeft te nemen.'

Juist doordat het zo onduidelijk is wat populisme is en dat het daarnaast zulke negatieve connotaties heeft, kan het begrip met gemak op elke beweging geplakt worden die men in een kwaad daglicht wil zetten, denkt Van Schie. Hij trekt een parallel met het neoliberalisme. Net als bij het populisme, is er een grote verscheidenheid aan vermeende neoliberalen: 'niet alleen *usual suspects*, zoals Friedrich Hayek en Milton Friedman, Margaret Thatcher en Ronald Reagan, Bill Clinton en Tony Blair, worden [...] als neoliberaal aangemerkt, ook zulke uiteenlopende figuren als de libertariër Robert Nozick, de ayatollahs die in 1979 de sjah uit Iran verdreven – zij schaften immers na hun machtsovername de markt niet volledig af – en de Chinese communistische leider Deng Xiaoping' (Van Hees, Van Schie & Van de Velde 2014, 16). Soms lijken de begrippen populisme en neoliberalisme zelfs inwisselbaar of worden ze in één adem genoemd. Een beweging als de Tea Party zou bijvoorbeeld zowel populistisch als neoliberaal zijn (Coker 2017) en de Verenigde Staten zouden een neoliberaal-populistisch beleid voeren (Guardino 2018).

Waar komt het populisme vandaan?

Of het populisme bestaat of niet: in 2017 verkoos de *Cambridge Dictionary* "populisme" tot het woord van het jaar. Dat had vooral te maken met de inauguratie van Donald Trump als president van de Verenigde Staten (Mudde 2018). Maar ook in brede zin, wereldwijd, zou er sprake zijn van een opmars van de populisten. Waar komt dit fenomeen vandaan? Waarom trekken Trump en Wilders – populist of niet – kiezers?

Van Schie noemt twee ontwikkelingen: 'De oude scheidslijnen in de politiek zijn op hele andere vraagstukken gebaseerd dan die tegenwoordig belangrijk zijn. Ik denk dat nog twee grote ontwikkelingen maken dat er ruimte is gekomen voor dit soort partijen. De belangrijkste is internationalisering in brede zin: de grotere onderlinge vervlochtenheid tussen landen. Dat heeft met economie te maken, met migratie, maar

het heeft ook als onderafdeling dat internationalisering van bovenaf gestuurd wordt – bijvoorbeeld in de Europese integratie. Het andere – ook al zullen de meeste kiezers dat niet zo benoemen – is juridisering. Daarbij gaat het over het feit dat steeds meer beslissingen van politieke aard eigenlijk worden genomen door rechters die oude verdragen via interpretatie naar hun tegenwoordige subjectieve maatstaven gaan vertalen. Daardoor wordt de democratie als zodanig buitenspel gezet.' Los van wat hij er zelf van vindt, denkt Van Schie dat de positie van burgers die meer controle willen over hun eigen land een legitieme positie is. *I want my country back*, zo klonk het bij de Brexiters. 'De onvrede is een soort correctie op het gevoel de controle kwijt te raken.'

Schaap betwijfelt dat. 'Dat zijn toch woorden, niets meer dan flarden van ideeën? Net als het woord 'identiteit' of een woord dat ik zelf huldig maar dat ook een gevaarlijke in-

---

houd begint te krijgen: "soevereiniteit". Wat daar nu zo langzamerhand onder verstaan wordt is dat wij als natie helemaal op eigen benen kunnen staan en zelf alle beslissingen kunnen nemen. Dan denk ik – kom op jongens – weer zo'n warrig woord wat geen enkele betekenis heeft.'

De Brexit illustreert wellicht Schaaps stelling dat populisten lege beloftes doen. 'Populisten willen de soevereiniteit terug. Maar het eerste wat de Britten moeten doen wanneer ze die soevereiniteit zogenaamd weer teruggehaald hebben, is het sluiten van allemaal verdragen – nog veel meer dan ze nu hebben. Met andere woorden, het eerste wat ze gaan doen is van alles weer afstaan in uitvoering aan iets wat de verdragspartners gezamenlijk willen.'

Van Schie haalt zijn schouders op: 'Wat je nu eigenlijk zegt is: *there is no alternative*. En dat is denk ik wat kiezers op de zogenaamde populistische partijen juist kwaad maakt – dat er kennelijk maar één weg is die de politiek kan gaan en dat is de weg naar het steeds meer internationaal vervlochten zijn.'

Schaap stelt dat veel zaken niet langer gedaan kunnen worden door Nederland alleen – in sommige gevallen zelfs niet door alleen Europa. Hij ziet ongelijkheid als een belangrijkere oorzaak van het populisme: 'Er is een gevaarlijke ontwikkeling gaande waarbij, wereldwijd, twintig tot dertig procent van de bevolking helemaal niet meer mee doet. In Amerika is het misschien veer-

tig procent van de bevolking, in China ook, bij ons is het wat minder en in Duitsland is het weer iets meer dan bij ons. In marxistische termen zou je kunnen zeggen dat een deel van de bevolking verpaupert – ook geestelijk. Die mensen geloven het allemaal wel – ze zitten thuis, volgen slecht onderwijs of helemaal geen onderwijs meer, en komen economisch behoorlijk onder het minimum terecht. Het wonderbaarlijke is dat die mensen zich er ook nauwelijks mee bemoeien. Ze worden niet eens meer boos – het zijn *outcasts*.' De senator doet hiermee een terechte constatering. Statistieken van de Wereldbank laten bijvoorbeeld zien dat de opkomst bij verkiezingen wereldwijd van 1945 tot 2015 is gedaald van tachtig procent naar iets meer dan zestig procent (Wereldbank 2017, 228). Een uitdagende economische omgeving, in combinatie met sociale factoren zoals gebrek aan vertrouwen, wordt vaker genoemd als een ideale voedingsbodem voor populisme (Salomons 2018, 2).

“... Soevereiniteit: wat daar nu zo langzamerhand onder verstaan wordt is dat wij als natie helemaal op eigen benen kunnen staan. Dan denk ik – kom op jongens – weer zo'n warrig woord wat geen enkele betekenis heeft ...”

Schaap: 'Nederland is enigszins uitzonderlijk, omdat wij zo'n evenwichtige samenleving zijn. Maar kijk eens naar het Verenigd Koninkrijk: daar kom je een zesde generatie werkelozen tegen, totaal verpauperde buurten, slecht drinkwater, noem maar op.'

Politieke partijen, emancipatie en debat

Niet alle kiezers voelen zich ook meer vertegenwoordigd, valt Van Schie de senator bij. 'Uit onderzoek blijkt dat naar allerlei sociologische indicatoren er geen sprake is van een kloof tussen de opvattingen van Tweede Kamerleden en kiezers, behalve als het gaat om lager opgeleiden.' Van Schie verwijst hier naar onderzoek ten behoeve de Staatscommissie Parlementair Stelsel, waar onder andere Rudy Andeweg bij betrokken was (Andeweg 2018). Dat lager opgeleiden gemiddeld genomen minder vertegenwoordigd lijken vindt Van Schie zorgelijk. 'We hebben een nogal eenvormige groep politici. Dat zijn vaak mensen die werken in de quartaire sector of die als beleidsmedewerker op het Binnenhof hebben gewerkt. Het zijn mensen die in beleidstaal spreken.'

Schaap vult Van Schie aan: 'Ja, het is een *closed shop*.' Van Schie: 'Alle bevolkingsgroepen moeten zich vertegenwoordigd kunnen weten in een democratie. Dat is een reden dat – wat we er ook van vinden – er partijen zijn die tenminste nog een beetje een poging doen om datgene wat in die groepen leeft naar voren te brengen. Los van wat wij er persoonlijk van vinden, is dat een bijdrage aan de democratie. Wat bijvoorbeeld de PVV doet, is in een gat springen waar in mijn ogen de traditionele sociaaldemocratie zat. De PVV is cultureel gezien rechts en sociaaleconomisch gezien links.'

Een voorbeeld is migratie. Van Schie: 'Het zijn de kiezers op de zogenaamd popu-

listische partijen die immigranten in hun wijken krijgen. Er is zo wel degelijk een soort tweedeling tussen hoogopgeleiden die zichzelf kunnen redden en de nadelige gevolgen van massa-immigratie kunnen ontlopen en de mensen die wel met die gevolgen geconfronteerd worden. De houding die ik associeer met D66 en GroenLinks, die immigranten verwelkomen omdat zij de multiculti zo leuk vinden, dat is denk ik wat kiezers op populistische partijen alleen maar laaiender maakt.'

Schaap: 'Traditionele politieke partijen opereerden in een samenleving die ongevoelig gespleten was. Verzuild, maar ook nog bestaand uit standen of klassen. Die partijen waren allemaal emancipatiebewegingen. En die wilden allemaal als gelijken onder wetgeving vallen. Zo hebben al die partijen een achterban meegesleept in een grote emancipatiegolf waar ook de vrouwen zijn bijgesprongen of bijvoorbeeld de jongeren. Iedereen vond zo wel zijn beweging die hielp om te emanciperen.'

Maar de hedendaagse politiek heeft de emancipatiegedachte losgelaten, denkt Schaap. 'Niemand heeft de traditionele partijen meer echt nodig. Er ontstaan nu verlorenen die toch wel redelijk door de samenleving heen lopen. De nieuwe populistische partijen emanciperen hen echter niet: ze wakkeren alleen onvrede aan, trekken stemmen maar doen voor hun kiezers helemaal niets. Sterker nog, ze storten hen in het verderf. Let goed op wat Trump allemaal beloofd heeft aan de rustbelts. Zij

komen uiteindelijk alleen maar erger in de misère terecht. Of kijk in Polen wat er met dat arme deel van de boerenbevolking gebeurt die daar op de PiS stemt en er dadelijk berooid achter blijft. Wilders? Die doet niets voor die verlorenen.'

“... wij – en daarmee bedoel ik niet alleen de VVD – doen het niet zoveel beter dan Wilders. In werkelijkheid is het democratisch gehalte van alle partijen niet zo hoog ...”

Van Schie: 'Partijen zijn inderdaad geen emancipatiebewegingen meer en daar hangt denk ik mee samen dat traditionele partijen zwak zijn geworden. Ze hebben nauwelijks leden meer. Dat heeft gevolgen voor vertegenwoordiging – neem bijvoorbeeld de Labour partij in het Verenigd Koninkrijk. Activisten hebben zich meester gemaakt van de stemprocedure in die partij en hebben vervolgens een leider gekozen die

helemaal niet representatief is voor wat onder de potentiële Labour kiezers leeft.'

Dat die traditionele partijen niet meer goed in staat zijn kiezers te vertegenwoordigen, baart Van Schie zorgen. 'Er is in Nederland terecht kritiek op Wilders dat hij aan het hoofd staat van een eenmanspartij. Maar wij – en daarmee bedoel ik niet alleen de VVD – doen het niet zoveel beter dan Wilders. In werkelijkheid is het democratisch gehalte van alle partijen niet zo hoog. Je ziet zelfs hoe onder het mom van democratisering de interne democratie van partijen binnen partijen minder is geworden. Wat er moet gebeuren binnen partijen is dat er echt meer democratie komt. Het moet aantrekkelijker worden om lid te zijn – en je wordt alleen lid als het er toe doet. Partijen behoren toe aan de leden en niet aan de partijtop.'

'Eens,' zegt Schaap. 'Je wordt lid als je het debat in de partij kan voeren. We noemen

onzelf debatpartij maar sinds het woord is geïntroduceerd heb ik er niets meer over gehoord. Kijk eens naar de grote beslissingen binnen de VVD. De hypotheekrenteaftrek, de dividendbelasting – het is zeer ingrijpend – maar we hebben het er nooit over gehad. Dat vind ik kwalijk.'

'Partijen zijn voor een groot deel, de SGP uitgezonderd, organisaties geworden waar mensen actief in worden die carrière willen maken, maar niet mensen die willen bijdragen aan de discussie over het algemeen belang,' stelt Van Schie tot slot. Schaap: 'Het allerbelangrijkste doel van een partij is nog electoraal succes boeken'

Conclusie

In reactie op de exitpoll van de Tweede Kamerverkiezingen van 2017, zei VVD-leider Mark Rutte dat er een halt moest komen op 'het verkeerde soort populisme' (Mudde 2018). Is er dan ook een goed soort populisme? 'Ik denk wel dat elke goede volksvertegenwoordiger iets van een populist in zich moet hebben,' zegt Van Schie. Zijn conclusie: 'Elke goede volksvertegenwoordiger moet ergens die verbinding weten te leggen tussen de politiek en de zorgen die onder de bevolking leven. En ook liberalen moeten op grote ontwikkelingen als ongelijkheid, internationalisering en juridisering een antwoord formuleren.'

Hoe dat antwoord moet luiden? 'Dat is een nobelprijsvraag,' zegt Schaap lachend. Waar hij en Van Schie het over eens zijn, is dat een bevolking als een groep individuen

moet worden begrepen – als de voornoemde *demos*. In één van zijn boeken citeert Schaap enkele passages uit het werk van Jan-Werner Müller: 'Zou het populistische "Wij zijn het volk" worden gherdefinierd in iets als "Ook wij zijn het volk", dan zou dit een volstrekt legitieme burgerrechtelijke aanspraak vertolken van degenen die zich vergeten wanen of die feitelijk uitgesloten worden' (Schaap 2017, 73).

Dat ene woordje – ook – lijkt voor Schaap in ieder geval beslissend te zijn in zijn oordeel over populisten. De rechtsstaat is er om mensen die ook het volk zijn te beschermen. Schaap besluit: 'Democratie zonder rechtsstaat is gevaarlijk. Voorafgaand aan een democratie zijn rechtstatelijke instituties. Die vormen het kader waar binnen wij kunnen manoeuvreren en tekeer kunnen gaan en zijn bepalender dan politieke partijen. Waar democratie is zonder rechtsstaat, waar enkel en alleen meerderheidsbeslissingen worden genomen, moet je enorm oppassen.'

Literatuurlijst

- Andeweg, R., 'Kiezers, Kamerleden, en de Kloof', *Stuk Rood Vlees*, 2018, URL: <http://stukroodvlees.nl/kiezers-kamerleden-en-de-kloof/>, geraadpleegd op 16 oktober 2018.
- Coker, C., 'Recasting the Founding Fathers: The Tea Party Movement, Neoliberalism, and American Myth', *Speaker & Gavel*, 2017, vol. 54, nr. 1, pp. 52-70.
- Van Hees, M.V.B.P.M., Van Schie, P., Van de Velde, M., *Neoliberalisme. Een politieke fictie*, Amsterdam, 2014.

- Geerts, G., Den Boon, T., *Van Dale. Groot woordenboek van de Nederlandse taal*, Utrecht, 1999.
- Guardino, M., 'Neoliberal populism as hegemony: a historical-ideological analysis of US economic policy discourse', *Critical Discourse Studies*, 2017, vol. 15, nr. 5, pp. 444-462.
- Mudde, C., 'Zes hardnekkige misverstanden over het populisme', *De Correspondent*, URL: <https://decorrespondent.nl/7786/zes-hardnekkige-misverstanden-over-populisme/3122938789410-3988f8ec>, geraadpleegd op 16 oktober 2018.
- Mudde, C., 'Europe's populist surge: a long time in the making', *Foreign Affairs*, 2016, vol. 95, nr. 25, pp. 25-30.
- Müller, J.W., 'The people must be extracted from within the people: reflections on populism', *Constellations*, 2014, vol. 21, nr. 4, pp. 483-493.
- Salomons, R., 'Populisme en economie', *Liberaale Reflecties*, 2018, vol. 59, nr. 1, pp. 1-3.
- Schaap, S., *De populistische verleiding. De keerzijde van de identiteitsillusie*, Eindhoven, 2017.
- Schaap, S., *Het rancuneuze gif. De opmars van het onbehagen*, Budel, 2012.
- Van Schie, P., 'Het "populisme" kreeg een dreun van de Italiaanse "Neezeggers"', *Trouw*, 12 december 2016.
- Wereldbank, *World Development Report. Governance and the law*, Washington, 2017.

